بررسی فرآیند جهانی‌شدن بخش صنعت و معدن در ایران

محمد رحیم احمدوند* و رضا دیلمی‌نژاد**

از دهه ۱۹۹۰ میلادی تحولات اقتصاد جهانی به سوی یکپارچگی و همگرایی اقتصادها به شکل منطقه‌ای شدن پیش می‌رود. در سیر این تحولات جریانهای تجاری و سرمایه نقش مهمی دارند. به بیان دیگر، حرکت جهانی شدن اقتصاد با تحولات در تجارت بین‌الملل و بازار سرمایه همراه بوده است. در این مقاله با توجه به اهمیت و نقش بخش صنعت و معدن در ارتباطات گسترده پسین و پیشین با سایر بخشهای اقتصاد و نیل به توسعه اقتصادی، جهانی شدن اقتصاد در بخش صنعت و معدن ایران از نظر تجاری با استفاده از دو شاخص سطح تجارت بین‌الملل و ادغام تجارت بین‌الملل بررسی شده است. بر اساس مطالعه انجام شده رقابت تجاری در بخش صنعت، تا حدی فراتر از مرزهای داخلی پیش می‌رود اما بخش معدن از نظر رقابت بین‌المللی در سطح بالاتری قرار دارد، به طوری که در برخی فعالیتهای معدنی مزیت نسبی حاصل شده است.

واژه‌های کلیدی: جهانی شدن، شاخص ادغام تجارت بین‌الملل، شاخص سطح تجارت بین‌الملل.

۱. مقدمه

واردات و صادرات هر کشور از شاخصهایی است که میزان ارتباط یک کشور با اقتصاد جهانی را نشان می‌دهد. سرعت همگرایی موجود بین کشورها، ایجاد بازار مشترک و اتحادیه‌های گمرکی، رفع موانع غیرتعرفه‌ای و حرکت آزاد سرمایه بین کشورهای مختلف، نشانه جهانی‌شدن اقتصاد است. جهانی‌شدن درحوزه اقتصاد، یکپارچگی و ادغام اقتصادهای ملی از طریق تجارت و گسترش الگوهای بازارهای آزاد است. همچنین برای شرکت فعال‌تر در فرآیند جهانی‌شدن

* مدیر کل دفتر تحقیقات و سیاستهای بخشهای تولیدی، معاونت امور اقتصادی، وزارت امور اقتصادی و دارایی

** کارشناس ارشد اقتصاد، معاونت امور اقتصادی وزارت امور اقتصادی و دارایی

[Downloaded from qjerp.ir on 2026-11-01]

اقتصاد، باید بخش یا بخشهایی از اقتصاد توانایی عرضه کالاها و خدمات به بازارهای جهانی را داشته باشد.

در این مقاله ابتدا مروری بر تجارت خارجی خواهیم داشت و سپس با توجه به توانایی بالفعل و بالقوه بخش صنعت و معدن به بررسی روند جهانی‌شدن اقتصاد از نظر تجاری در این بخش می‌پردازیم.

۲. جهانی شدن اقتصاد

درباره مفهوم جهانی شدن اقتصاد تعاریف و برداشتهای گوناگونی ارائه می‌شود. اولین برداشت معمول از جهانی شدن اقتصاد، معنایی مترادف با بین‌المللی شدن است که رشد مبادلات و تعاملات بین‌المللی را مدنظر قرار می‌دهد. دومین برداشت آزادسازی[1] اقتصادی است، این نگرش به فرآیند حذف محدودیتهای تحمیل شده از سوی دولت بر روابط خارجی کشورها به منظور دستیابی به یک اقتصاد جهانی باز و بدون مرز اشاره می‌کند. به‌عبارت دیگر منظور از جهانی شدن فرآیند ادغام[2] در اقتصاد بین‌الملل است.

صندوق بین‌الملل پول[3] جهانی شدن اقتصاد را رشد وابستگی متقابل اقتصادی کشورها در سراسر جهان از طریق افزایش حجم و تنوع مبادلات کالا و خدمات و جریان سرمایه در ماورای مرزها و از طریق پخش گسترده‌تر و سریع‌تر فن‌آوری می‌داند.

جهانی شدن اقتصاد، فرآیند ادغام اقتصادهای ملی در یک اقتصاد فراگیر جهانی است که در آن عوامل تولید (نیروی کار و سرمایه)، فن‌آوری و اطلاعات، آزادانه از مرزهای جغرافیایی عبور می‌کند و محصولات تولیدی اعم از کالاها و خدمات نیز آزادانه به بازارهای کشورهای مختلف وارد می‌شود. از ویژگیهای اصلی این فرآیند، اتکای بیشتر به نظام بازار و خصوصی‌سازی و آزادسازی در ابعاد مختلف آن اعم از آزادسازی تجاری، بازارهای مالی و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی است.

۳. روش اندازه‌گیری جهانی شدن اقتصاد از نظر تجاری

اندازه‌گیری جهانی شدن اقتصاد از نظر تجاری در مرحله مقدماتی است. در این ارتباط نظریه‌های مختلفی وجود دارد و شاخصهای متفاوتی نیز مطرح شده است که به برخی از آنها اشاره می‌شود:

1. Liberalization
2. Integration
3. International Monetary Fund (IMF)

[Downloaded from qjerp.ir on 2026-11-01]

- شاخص شدت تجاری که از نسبت مجموع صادرات و واردات به تولید ناخالص داخلی حاصل می‌شود.
- شاخص نسبت نفوذ واردات، که به دو صورت محاسبه می‌شود. اول، نسبت واردات به تولید ناخالص داخلی و دوم، نسبت واردات کالاهای مصرفی به مصرف کل.
- شاخص متوسط نرخ تعرفه‌ها که می‌توان آن را به‌صورت معمولی یا موزون محاسبه کرد. در میانگین معمولی، متوسط نرخ تعرفه‌های قانونی وضع شده بر واردات کالا و خدمات را مدنظر قرار می‌دهند اما در میانگین موزون از این رابطه استفاده می‌کنند.

$$T = \sum_i \frac{m_i t_i}{M} \qquad (۱)$$

که در آن T میانگین موزون نرخ تعرفه‌ها، m_i میزان واردات و t_i نرخ تعرفه اعمال شده بر کالای i ام و M حجم کل واردات است.

- شاخص متوسط نرخ تعرفه وصولی که به‌صورت نسبت کل مالیات بر واردات تعریف می‌شود.
- شاخص شکاف قیمتی که از مقایسه قیمتهای داخلی و جهانی کالاهای خاص مشابه و از این رابطه به‌دست می‌آید:

$$P_G = \frac{P_d - P_w}{P_w} \qquad (۲)$$

که در آن P_G شاخص شکاف قیمتی، P_d قیمت عمده فروشی در بازار داخلی و P_w قیمت سیف[1] محصول وارداتی است.

- دو معیار سطح تجارت بین‌الملل[2] و ادغام تجارت بین الملل[3] نیز به‌عنوان شاخصهایی برای اندازه‌گیری جهانی‌شدن اقتصاد از نظر تجاری به‌کار می‌روند[4]. در این مطالعه از شاخصهای یاد شده برای بررسی روند جهانی‌شدن اقتصاد از نظر تجاری در بخش صنعت و معدن ایران استفاده می‌شود.

معیار اول شاخصی است که وسعت ارتباط بین‌المللی را برای یک بخش نشان می‌دهد و به این ترتیب محاسبه می‌شود:

1. Cost-Insurance-Freight (C.I.F)
2. Level of International Trade (LIT)
3. Integration of International Trade (IIT)

۴. صامتی، جلایی و صادقی (۱۳۸۳)

[Downloaded from qjerp.ir on 2026-11-01]

$$LIT_t = \frac{\left(X_t + M_t\right)}{Y_t + \left|M_t - X_t\right|} \qquad (۳)$$

در رابطه یاد شده به‌ترتیب LIT_t وسعت ارتباط بین‌المللی بخش مورد نظر، X_t صادرات، M_t واردات و Y_t تولید بخش مورد نظر است. در تفسیر شاخص LIT، به‌ترتیب کوچکتر (بزرگتر) بودن این شاخص نشان می‌دهد که آن بخش با توجه به حجم تولید خود به میزان کمتر (بیشتر) در جریان تجارت شرکت می‌کند. معیار دوم شاخصی است که ادغام تجارت جهانی یک بخش را اندازه گیری می‌کند و از رابطه زیر محاسبه می‌شود.

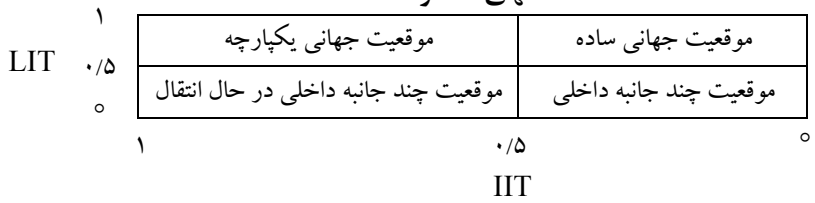
$$IIT_t = ۱ - (\left|X_t - M_t\right| / X_t + M_t) \qquad (۴)$$

در این رابطه به‌ترتیب IIT_t تجارت درون بخش مورد نظر، M_t واردات و X_t صادرات بخش مورد نظر هستند.

به‌طورمعمول شاخص IIT بین صفر و یک قراردارد که عدد صفر نشان‌دهندهٔ نبودِ تجارت در درون بخش است (یعنی تجارت در این حالت فقط شامل صادرات یا واردات است) عدد یک نیز تجارت درون بخشی کامل (صادرات برابر واردات) را نشان می‌دهد.

از طریق محاسبه و مقایسه دو معیار معرفی شده امکان تشخیص چهار موقعیت برای یک بخش در سطح بین‌المللی فراهم می‌شود که در نمودار (۱) این چهار موقعیت به نمایش درآمده است.

نمودار شماره ۱. چهار موقعیت برای یک بخش در سطح بین المللی بر اساس شاخصهای IIT و LIT

- موقعیت چند جانبه داخلی نشان می‌دهد که رقابت در آن بخش از کشور، مستقل از سایر کشورها است و در چنین حالتی، بخش مورد نظر نقش مسلط در تجارت بین‌المللی را ایفا نمی‌کند.
- موقعیت چند جانبه داخلی در حال انتقال نشان می‌دهد که تأکید نسبتاً معنی‌داری بر صادرات یا واردات شده است (برتری اندک صادرات یا واردات).

[Downloaded from qjerp.ir on 2026-11-01]

- موقعیت جهانی ساده نشان می‌دهد که دامنه رقابت از مرزهای داخلی فراتر رفته است و بخش مورد نظر، از کشور خود به‌عنوان منبع اصلی برای رسیدن به بازارهای بین‌المللی استفاده می‌کند و محصولات نهایی یا نیمه نهایی را به کشورهای دیگر صادر می‌کند.
- موقعیت جهانی یکپارچه نشان می‌دهد که رقابت بین‌المللی بالایی برقرار بوده و مزیت نسبی از فعالیتهای اقتصادی در کشورها حاصل می‌شود.

۴. مروری اجمالی بر تجارت خارجی در بخش صنعت و معدن (دوره ۱۳۸۲-۱۳۵۷)

با وقوع انقلاب اسلامی و فرار تعدادی از سرمایه‌داران و بهره‌برداران، بدهی‌های کلان شرکتها و کارخانه‌ها به نظام بانکی، تعلیق اجرای قانون معادن و به‌طورکلی وجود ویژگیهای نامطلوب بافت بخش صنعت و معدن، موجب رکود این بخش شد. همچنین به‌دلیل تنوع بهره‌برداری، کنترل فعالیتهای معدنی کشور در موارد بسیاری مانند صادرات، از اختیار دولت خارج شد. در نتیجه برای جلوگیری از رکود کامل، قسمت مهمی از صنایع کشور و معادن بزرگ تحت پوشش دولت قرار گرفتند.

طی سالهای ۱۳۶۱- ۱۳۵۸ نیز به‌دلیل جنگ تحمیلی و اعمال تحریمهای اقتصادی، صادرات محصولات صنعتی سیر نزولی داشته ولی از سال ۱۳۶۱ به بعد به‌دلیل نیاز ارزی کشور و کاهش درآمدهای حاصل از صدور نفت‌خام با اعمال سیاستهای تشویقی مانند پرداخت جوایز ریالی، صدور مجوز واردات در برابر صادرات، معافیت درصدی یا کامل پیمان‌سپاری ارزی برای برخی کالاها، صادرات محصولات صنعتی و معدنی با افزایش روبرو شد.

همچنین روند واردات محصولات صنعتی و معدنی طی سالهای ۱۳۶۷-۱۳۵۸ با نوسان توأم بوده است. علت این امر را می‌توان تغییر مداوم سیاستها و قوانین و مقررات بازرگانی خارجی طی دوره یاد شده نام برد که بنا بر ضرورتهای موجود و نوسانات شدید درآمدهای نفتی صورت می‌گرفت.

در سال ۱۳۶۸ همزمان با پایان جنگ تحمیلی، آغاز برنامه اول توسعه و پیگیری برنامه تعدیل اقتصادی، تحولات مهمی در سیاستهای ارزی و بازرگانی کشور در راستای آزادسازی تجارت خارجی به وقوع پیوست که در نتیجه این اقدامات ارزش صادرات و واردات محصولات صنعتی و معدنی طی دوره ۱۳۷۲-۱۳۶۸ با توجه به وجود نوسانات در مقدار آنها روند صعودی داشته است.

[Downloaded from qjerp.ir on 2026-11-01]

در سال پایان برنامه اول، ضمن تداوم سیاست تعدیل اقتصادی و اصلاحات ساختاری، ارزش و مقدار صادرات و واردات محصولات صنعتی و معدنی به‌دلیل نبودِ الزام صادرکنندگان به بازگرداندن ارز به سیستم بانکی و امکان واردات کالا با ارز حاصل از صادرات و سودآوری آن در سال ۱۳۷۳ با رشد قابل توجه و بی‌سابقه‌ای طی سالهای پس از انقلاب روبرو شد (به‌جز مقدار محصولات صنعتی).

در برنامه دوم توسعه به صادرات غیرنفتی توجه بیشتری شد و خط‌مشی‌های توسعه برون‌نگر مورد تأکید قرار گرفت، اما با توجه به تحولات سال ۱۳۷۳ و ابتدای سال ۱۳۷۴ در ارتباط با نوسانات شدید نرخ ارز و افزایش بی رویه سطح عمومی قیمتها، سیاستهای ارزی و تجاری تثبیتی و کنترلی به‌عنوان جایگزین سیاستهای تعدیل در این سالها مطرح شد که موجب روند نزولی ارزش صادرات محصولات صنعتی و معدنی تا سال ۱۳۷۶ شد. پس از آن به دنبال تعدیل بعضی از سیاستهای تجاری کنترلی ارزش صادرات محصولات معدنی از یک روند افزایشی برخوردار شد اما ارزش صادرات محصولات صنعتی با نوساناتی همراه بود. طی برنامه دوم توسعه به‌رغم اعمال سیاستهای مختلف اقتصادی که برای کنترل هرچه بیشتر واردات به‌ویژه واردات کالاهای غیرضروری و مصرفی اتخاذ شد و عواملی مانندکاهش درآمدهای ارزی و اعمال فشار از جانب بازارهای مالی بر اقتصاد، روند واردات محصولات صنعتی به نسبت صعودی (به‌جز سال ۱۳۷۸) و روند واردات محصولات معدنی نزولی بوده است (به‌جز سال ۱۳۷۸).

آزادسازی تجاری و تحقق جهش صادراتی از اهداف مورد نظر در برنامه سوم توسعه بود و درپی آن، به‌تدریج اقدامات متعددی در راستای تحقق این اهداف در بخش بازرگانی خارجی و بخش ارزی کشور به مرحله اجرا درآمد و صادرات محصولات صنعتی از روند رو به رشد نسبتاً خوبی برخوردار شد. از سوی دیگر با حذف محدودیتهای غیرتعرفه‌ای واردات و آزاد شدن ورود تمامی کالاها به کشور به جز چند مورد خاص به همراه ثبات نسبی نرخ ارز طی سالهای برنامه سوم (۱۳۸۲-۱۳۷۹) واردات محصولات صنعتی نیز از روند رو به رشد نسبتاً بالایی برخوردار بود اما واردات و صادرات محصولات معدنی نوساناتی را به همراه داشت.

مطابق آمار و اطلاعات جدولهای شماره (۱) تا (۸) ارزش صادرات محصولات صنعتی و معدنی طی دوره ۱۳۸۲- ۱۳۵۷ به‌ترتیب با رشد متوسط سالیانه ۲۹/۵ و ۹/۷ درصد، مقدار صادرات محصولات صنعتی و معدنی به‌ترتیب با رشد متوسط سالیانه ۱۱/۲ و ۷/۹- درصد، ارزش واردات محصولات صنعتی و معدنی به‌ترتیب با رشد متوسط سالیانه ۲۱/۷ و ۲۶/۷ درصد و مقدار واردات محصولات صنعتی و معدنی به‌ترتیب با رشد متوسط سالیانه ۱/۹ و ۲/۷ درصد همراه بوده است.

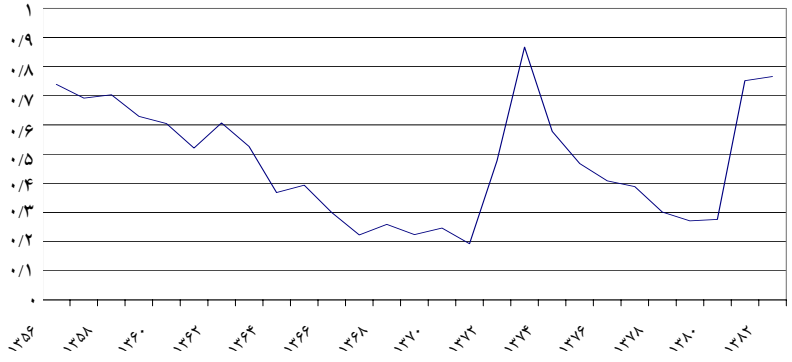
[Downloaded from qjerp.ir on 2026-11-01]

متوسط سهم ارزش صادرات محصولات صنعتی و معدنی به‌ترتیب از ۵۶/۲ و ۱۳/۴ درصد طی دوره ۱۳۶۷-۱۳۵۸ به ۶۳/۶ و ۱۵/۶ درصد طی دوره ۱۳۸۲-۱۳۷۹ و متوسط سهم صادرات محصولات صنعتی و معدنی به‌ترتیب از ۲۰/۹ و ۵۲/۹ درصد طی دوره ۱۳۶۷-۱۳۵۸ به ۳۳/۹ و ۵۷/۵ درصد طی دوره ۱۳۸۲-۱۳۷۹ افزایش یافته است. همچنین متوسط سهم ارزش واردات محصولات صنعتی و معدنی به‌ترتیب از ۸۲/۲ و ۲/۷ درصد طی دوره (۱۳۶۷-۱۳۵۸) به ۸۴/۸ و ۴/۶ درصد طی دوره۱۳۸۲-۱۳۷۹ افزایش یافته و متوسط سهم مقدار واردات محصولات صنعتی و معدنی به‌ترتیب ۶۳/۷ و ۲۳/۲ درصد طی دوره۱۳۶۷-۱۳۵۸ به ۴۶ و ۲۰/۳ درصد طی دوره ۱۳۸۲-۱۳۷۹ کاهش یافته است.

۵. بررسی روند جهانی شدن اقتصاد از نظر تجاری در بخش صنعت

بخش صنعت به‌عنوان موتور محرکه رشد اقتصادی و توسعه کشور نقشی اساسی ایفا می‌کند زیرا صنعتی شدن علاوه بر فراهم آوردن بهره‌مندی مؤثر و جذب کامل منابع اضافی نیروی انسانی در جامعه، وسیله مؤثری برای کاهش درجه اتکا به واردات، برقراری تعادل در بازرگانی خارجی، استفاده بیشتر و کامل‌تر از مواداولیه در کشور و بالاخره نیل به رشد متعادل، هماهنگ و همه جانبه اقتصاد ملی است.

نمودار ۲. روند شاخص IIT در بخش صنعت

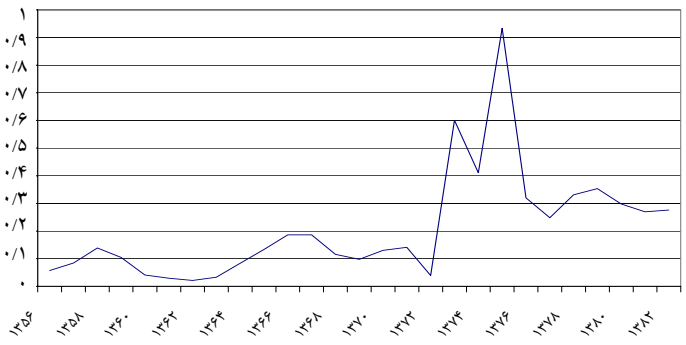

وسعت ارتباط بین‌المللی این بخش توسط شاخص LIT طی دوره ۱۳۸۲-۱۳۵۶ محاسبه شده است (جدول شماره ۹) و در نمودار شماره (۲) به نمایش درآمده است. این شاخص بین سالهای ۱۳۷۲-۱۳۵۷ روندی نسبتاً نزولی داشته است، به بیان دیگر بخش صنعت در روند معکوس

[Downloaded from qjerp.ir on 2026-11-01]

تجاری شدن قرار گرفته است. وقوع این اتفاق، می‌تواند دو دلیل مهم داشته باشد. اول، صادرات و واردات این بخش بعد از انقلاب که در پی آن با وقوع جنگ تحمیلی کاهش محسوسی می‌یابد. دوم، به دلیل تأکید بیشتر بر امر خودکفایی در این بخش ارزش افزوده آن به شدت افزایش یافت و همین عامل باعث کوچکتر شدن مجموع ارزش صادرات و واردات (تجارت) بخش نسبت به ارزش افزوده آن شد.

پس از پایان جنگ تحمیلی و اجرای سیاستهای آزادسازی، صادرات و واردات بخش صنعت افزایش قابل توجهی یافت، اما افزایش در شاخص LIT اندک بوده است زیرا حجم تجارت این بخش نسبت به تولیدات آن بسیار ناچیز بوده و نشان می‌دهد که بخش صنعت ایران کمتر در جهت همگرایی اقتصاد جهانی حرکت کرده است. پس از سال ۱۳۷۲ با افزایش چشمگیر ارزش صادرات و واردات، جهش قابل‌توجهی در شاخص LIT ملاحظه می‌شود که این امر به سبب اقدامات انجام شده در تسهیل صادرات و واردات، همچنین تغییر نرخ ارز بوده است. پس از سال ۱۳۷۳ دوباره شاخص LIT روندی نزولی داشته است که این امر علاوه بر افزایش ارزش صادرات و واردات به دلیل کوچک بودن مجموع آنها نسبت به ارزش افزوده بخش است (مقدار صادرات دارای روندی صعودی و مقدار واردات دارای روند نسبتاً نزولی است). پس از سال ۱۳۸۰ به دلیل افزایش چشمگیر در ارزش صادرات و واردات بخش صنعت، روندی صعودی در شاخص سطح تجارت بین‌الملل ملاحظه می‌شود که دلیل اصلی آن تغییر نرخ ارز است.

نمودار ۳. روند شاخص IIT در بخش صنعت

شاخص ادغام تجارت بین‌المللی توسط شاخص IIT طی دوره ۱۳۸۲-۱۳۵۶ محاسبه شده است (جدول شماره ۹) و در نمودار شماره (۳) به نمایش درآمده است. این شاخص فقط براساس تجارت (صادرات و واردات) بوده و تولیدات بخش در آن تأثیر نداشته است. بین سالهای

[Downloaded from qjerp.ir on 2026-11-01]

۱۳۷۲- ۱۳۵۷ شاخص IIT در حد پایینی به صورت نوسانی نسبتاً متعادل در جریان بوده است اما پس از آن در سال ۱۳۷۳ با جهش قابل توجهی همراه بوده و تا سال ۱۳۷۵ این جهش ادامه داشته است. این نوع روند به‌دلیل افزایش ناگهانی ارزش صادرات و واردات صورت گرفته است. از سال ۱۳۷۶ روند تغییرات ارزش واردات و صادرات به گونه‌ای بوده است که روند شاخص IIT را در حد پایینی به صورت نوسانی نسبتاً متعادل قرار داده است.

با توجه به روند شاخصهای LIT و IIT در دوره (۱۳۸۲-۱۳۵۷) ملاحظه می‌شود که بین سالهای ۱۳۷۲-۱۳۵۷ بخش صنعت کشور حرکت بسیار کندی برای جهانی شدن از نظر تجاری داشته است و وقوع دو پدیده مهم، انقلاب و جنگ تحمیلی برای چندین سال شدت ارتباطات بخش صنعت را محدود کرده است. در این سالها مقدار واردات، دارای میانگین نرخ رشد اندک (یک درصد) و مقدار صادرات، دارای میانگین نرخ رشد منفی (۰/۴۵-) بوده است و تجارت محصولات صنعتی سهم بسیار اندکی نسبت به تولیدات آن بخش داشته است و این امر نشان می‌دهدکه تجارت بخش صنعت در موقعیت چند جانبه قرار داشته اما پس از آن بین سالهای ۱۳۷۵- ۱۳۷۳ با افزایش قابل توجه ارزش واردات و صادرات (به‌دلیل تغییر نرخ ارز) همچنین افزایش مقدار واردات نسبت به مقدار صادرات، تجارت بخش صنعت در موقعیت چند جانبه داخلی در حال انتقال قرار گرفته است. به‌عبارت دیگر تجاری شدن یا ارتباط صنعت ایران با بازارهای بین‌المللی بیشتر به دلیل حجم بالاتر واردات نسبت به صادرات بوده است. بین سالهای (۱۳۸۰- ۱۳۷۶) با ادامه روند افزایشی چشمگیر مقدار واردات و صادرات، تجارت بخش صنعت با توجه به کوچک بودن مجموع صادرات و واردات نسبت به تولیدات بخش در موقعیت چند جانبه داخلی قرار گرفته است اما پس از آن در موقعیت جهانی ساده قرار می‌گیرد.

۶. بررسی روند جهانی‌شدن اقتصاد از نظر تجاری در بخش معدن

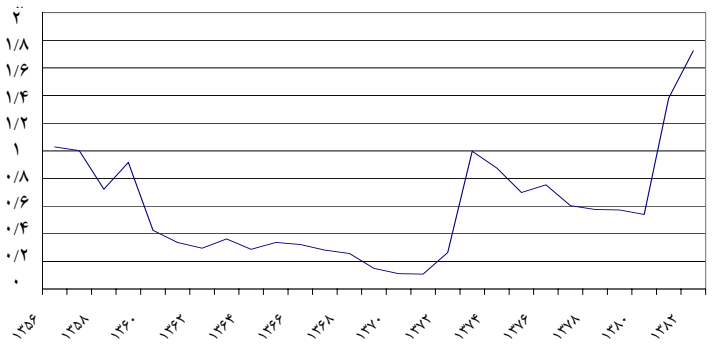
پتانسیل ذخایر معدنی کشور ما به‌گونه‌ای است که می‌توان در هر گوشه این کشور پهناور به ذخایر گرانبها، غنی و متنوع معدنی دست یافت که حتی برخی از آنها در جهان دارای بهترین کیفیت هستند. بنابراین بخش معدن از زیربخشهای مهم اقتصادی کشور است و نقش مهمی در توسعه اقتصادی ایفاء می‌کند، مشروط به اینکه به‌صورت اصولی و علمی مورد بهره‌برداری قرار گیرد، زیرا می‌تواند تغذیه‌کننده بخشهای دیگر اقتصاد نظیر صنعت، ساختمان و کشاورزی باشد.

وسعت ارتباطات بین‌المللی این بخش توسط شاخص LIT طی دوره ۱۳۸۲-۱۳۵۶ محاسبه شده است (جدول شماره ۹) و در نمودار شماره (۴) به نمایش درآمده است. این شاخص بین

[Downloaded from qjerp.ir on 2026-11-01]

سالهای ۱۳۷۲-۱۳۵۷ روندی نسبتاً نزولی داشته است. به بیان دیگر بخش معدن در روند معکوس تجاری شدن قرار گرفته است. دو علت مهم می‌تواند باعث وقوع این رویداد باشد. اول، صادرات و واردات این بخش پس از انقلاب که در پی آن با وقوع جنگ تحمیلی کاهش محسوسی می‌یابد. دوم، به‌دلیل تأکید بیشتر بر امر خودکفایی در این بخش، ارزش افزوده به شدت افزایش یافت و همین عامل باعث کوچکتر شدن مجموع ارزش صادرات و واردات (تجارت) بخش نسبت به ارزش افزوده آن شد.

نمودار ۴. روند شاخص LIT در بخش معدن

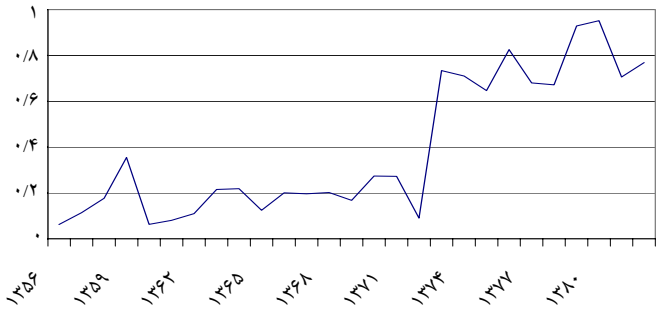

پس از پایان جنگ تحمیلی و اجرای سیاستهای آزادسازی، صادرات و واردات این بخش افزایش قابل توجهی یافت اما افزایش در شاخص LIT اندک بوده است. چون حجم تجارت نسبت به تولیدات آن بسیار ناچیز بوده و بیان‌کننده آن است که بخش معدن کمتر در راستای همگرایی اقتصاد جهانی حرکت کرده است. پس از سال ۱۳۷۲ با افزایش چشمگیر در ارزش صادرات و واردات جهش قابل توجهی در شاخص LIT ملاحظه می‌شود که این امر به خاطر اقدامات انجام شده در تسهیل امر صادرات و واردات همچنین تغییر نرخ ارز بوده است. پس از سال ۱۳۷۳ دوباره شاخص LIT روندی نزولی داشته است. این امر علاوه بر افزایش ارزش صادرات و واردات به‌دلیل کوچک بودن مجموع آنها نسبت به ارزش افزوده بخش است. پس از سال ۱۳۸۰ به‌دلیل افزایش چشمگیر در ارزش صادرات و واردات بخش معدن، روندی صعودی از شاخص سطح تجارت بین الملل مشاهده می‌شود.

شاخص ادغام تجارت بین‌المللی توسط شاخص IIT طی دوره ۱۳۸۲-۱۳۵۶ محاسبه شده است (جدول شماره ۹) و در نمودار شماره (۵) به نمایش درآمده است. این شاخص فقط بر اساس

[Downloaded from qjerp.ir on 2026-11-01]

تجارت (صادرات و واردات) بوده و تولیدات بخش در آن تأثیر نداشته است. بین سالهای ۱۳۷۲-۱۳۵۷ شاخص IIT در حد نسبتاً پایینی به‌صورت نوسانی و تقریباً متعادل در جریان بوده است (در سال ۱۳۵۹ به دلیل افزایش صادرات محصولات معدنی جهشی در شاخصها IIT ملاحظه می‌شود) اما در سال ۱۳۷۳ با جهش قابل توجهی همراه بوده است که این امر به‌دلیل افزایش ناگهانی ارزش صادرات و واردات صورت گرفته است. در سال ۱۳۷۴ به بعد روند تغییرات ارزش واردات و صادرات به‌گونه‌ای بوده که در پی آن روند شاخص IIT به‌صورت صعودی و نوسانی شده است.

نمودار ۵. روند شاخص IIT در بخش معدن

با توجه به روند شاخصهای LIT و IIT در دوره ۱۳۸۲- ۱۳۵۷ ملاحظه می‌شود که بین سالهای ۱۳۷۲- ۱۳۵۷ بخش معدن کشور حرکت بسیار کندی برای جهانی شدن از نظر تجاری داشته است و وقوع دو پدیده مهم، انقلاب و جنگ تحمیلی برای چندین سال شدت ارتباطات بخش معدن را محدود کرده است. در این سالها مقدار واردات دارای میانگین نرخ رشد منفی (۷/۹- درصد) و مقدار صادرات دارای میانگین نرخ رشد اندک (۲/۷ درصد) بوده است، همچنین تجارت محصولات معدنی سهم اندکی نسبت به تولیدات آن بخش داشته است، این امر نشان می‌دهد بخش معدن در بین سالهای ۱۳۶۰-۱۳۵۷ در موقعیت جهانی ساده و پس از سال ۱۳۶۰ تا سال ۱۳۷۲ در موقعیت چندجانبه داخلی قرار داشته است، اما سپس با جهش چشمگیر و با افزایش قابل توجه واردات وصادرات بخش معدن در موقعیت جهانی یکپارچه قرار گرفت (طی سالهای ۱۳۷۳ تا ۱۳۷۴) و سپس در فاصله سالهای ۱۳۷۵ الی ۱۳۸۰ در موقعیت چند جانبه داخلی در حال انتقال جای گرفت. هر چند با افزایش قابل ملاحظه‌ای در واردات و صادرات به‌ویژه واردات بخش معدن بعد از سال ۱۳۸۰ در موقعیت جهانی یکپارچه قرار گرفت.

[Downloaded from qjerp.ir on 2026-11-01]

۷. نتیجه‌گیری و پیشنهاد

در فرآیند جهانی شدن بخش صنعت و معدن، مطابق جدول شماره (۹) و بر اساس میانگین شاخصهای درجه ادغام و سطح تجارت بین‌المللی، این بخش از موقعیت چند جانبه داخلی طی دوره ۱۳۶۷-۱۳۵۸ به موقعیت جهانی ساده طی دوره ۱۳۸۲-۱۳۷۹ و بخش معدن از موقعیت چند جانبه داخی طی دوره ۱۳۶۷-۱۳۵۸ به موقعیت جهانی یکپارچه رسیده است. به‌عبارت دیگر بخش صنعت در موقعیتی قرار گرفته که دامنه رقابت تجاری در آن تا حدی از مرزهای داخلی فراتر رفته و بخش معدن در موقعیتی است که مزیت نسبی در برخی از فعالیتهای آن ایجاد شده و رقابت بین‌المللی در آن در سطح بالایی قرار دارد.

با توجه به اینکه جهانی شدن واقعیتی انکارناپذیر بوده و با سرعتی شتابان در حال پیشروی است و بر اقتصاد تمام کشورها همین‌طور اقتصاد ایران نیز تأثیر می‌گذارد، بنابراین در این حالت بهترین عملکرد این است که ابتدا ساختار اقتصادی و قوانین و مقررات مناسب و سازگار با اقتصاد بین‌المللی به‌وجود آید و دوم، با شناسایی بخش یا بخشهایی از اقتصاد کشور که ازتوانایی لازم برای حضور در بازارهای جهانی برخوردارند حمایت هدفمند صورت گیرد و از سوی دیگر با شناسایی بخشهای ناتوان و تقویت آنها، برای رویارویی با این پدیده کوشش شود.

[Downloaded from qjerp.ir on 2026-11-01]

جدول شماره ۱. ارزش صادرات محصولات صنعتی و کل صادرات غیرنفتی کشور

سال	ارزش صادرات محصولات صنعتی* (میلیارد ریال)	میانگین نرخ رشد در دوره (درصد)	کل ارزش صادرات غیر نفتی کشور* (میلیارد ریال)	متوسط سهم در دوره (درصد)
۱۳۵۶	۲۷		۶۷۳/۲	
۱۳۵۷	۲۸/۵	۵/۵	۲۲۹/۵	۱۲/۴
۱۳۵۸	۴۳/۵		۹۳/۶	
۱۳۵۹	۳۷		۹۴/۷	
۱۳۶۰	۱۸/۴		۲۷	
۱۳۶۱	۱۲/۳		۲۳/۹	
۱۳۶۲	۱۴/۹	۵	۳۱	۵۶/۲
۱۳۶۳	۱۸/۵		۳۳	
۱۳۶۴	۲۴/۱		۴۰/۸	
۱۳۶۵	۴۳/۱		۷۰/۱	
۱۳۶۶	۵۴/۲		۸۱/۱	
۱۳۶۷	۴۶/۴		۷۱/۵	
۱۳۶۸	۴۲/۶		۷۴/۷	
۱۳۶۹	۵۶		۸۷/۲	
۱۳۷۰	۱۲۹/۳	۳۲	۱۷۸	۶۷/۹
۱۳۷۱	۱۳۸/۸		۱۹۲/۷	
۱۳۷۲	۱۸۵/۹		۲۵۲/۷	
۱۳۷۳	۶۳۶۹/۵	۳۳۲۶/۳	۸۳۱۰/۳	۷۶/۶
۱۳۷۴	۴۰۲۳/۸		۵۶۷۹/۹	
۱۳۷۵	۳۶۶۱/۹		۵۴۳۵	
۱۳۷۶	۳۶۸۹/۲	-۱۱/۱	۵۰۴۶/۷	۶۵/۵
۱۳۷۷	۲۹۷۶/۳		۵۲۸۸/۴	
۱۳۷۸	۳۵۳۶/۷		۵۹۰۰/۲	
۱۳۷۹	۴۴۱۴/۴		۶۶۰۳/۸	
۱۳۸۰	۴۵۳۳/۱	۵۹/۶	۷۴۱۳/۲	۶۳/۶
۱۳۸۱	۲۳۴۸۱/۲		۳۶۳۷۳/۴	
۱۳۸۲	۲۹۲۲۱		۴۷۲۹۹/۵	

مأخذ: سالنامه‌های آمار بازرگانی خارجی جمهوری اسلامی ایران

* بدون در نظر گرفتن ارزش صادرات اسلحه و مهمات

[Downloaded from qjerp.ir on 2026-11-01]

جدول شماره ۲. ارزش صادرات محصولات معدنی و کل صادرات غیرنفتی کشور

سال	ارزش صادرات محصولات معدنی (میلیارد ریال)	میانگین نرخ رشد در دوره (درصد)	کل ارزش صادرات غیرنفتی کشور* (میلیارد ریال)	متوسط سهم در دوره (درصد)
۱۳۵۶	۶۳۳/۹		۶۷۳/۲	
۱۳۵۷	۱۹۲/۴	-۶۹/۶	۲۲۹/۵	۸۳/۸
۱۳۵۸	۳۸/۱		۹۳/۶	
۱۳۵۹	۵۰/۲		۹۴/۷	
۱۳۶۰	۰/۷		۲۷	
۱۳۶۱	۰/۹		۲۳/۹	
۱۳۶۲	۱/۴		۳۱	
۱۳۶۳	۳/۸	-۳۴/۷	۳۳	۱۳/۴
۱۳۶۴	۳		۴۰/۸	
۱۳۶۵	۲/۲		۷۰/۱	
۱۳۶۶	۳/۴		۸۱/۱	
۱۳۶۷	۲/۷		۷۱/۵	
۱۳۶۸	۳/۳		۷۴/۷	
۱۳۶۹	۳/۴		۸۷/۲	
۱۳۷۰	۶/۱	۲۶/۱	۱۷۸	۳/۸
۱۳۷۱	۷/۲		۱۹۲/۷	
۱۳۷۲	۸/۶		۲۵۲/۷	
۱۳۷۳	۴۵۹/۶	۵۲۴۴/۲	۸۳۱۰/۳	۵/۵
۱۳۷۴	۴۳۸/۳		۵۶۷۹/۹	
۱۳۷۵	۴۲۷/۴		۵۴۳۵	
۱۳۷۶	۵۷۳/۸	۲۰/۷	۵۰۴۶/۷	۱۳/۳
۱۳۷۷	۱۰۲۹/۶		۵۲۸۸/۴	
۱۳۷۸	۱۱۷۸/۹		۵۹۰۰/۲	
۱۳۷۹	۹۷۹/۸		۶۶۰۳/۸	
۱۳۸۰	۱۳۴۴/۵	۵۹/۶	۷۴۱۳/۲	۱۵/۶
۱۳۸۱	۴۸۶۶/۴		۳۶۳۷۳/۴	
۱۳۸۲	۷۶۴۳		۴۷۲۹۹/۵	

مأخذ: سالنامه‌های آمار بازرگانی خارجی جمهوری اسلامی ایران

* بدون در نظر گرفتن مقدار صادرات اسلحه و مهمات

[Downloaded from qjerp.ir on 2026-11-01]

جدول شماره ۳. مقدار صادرات محصولات صنعتی و کل مقدار صادرات غیرنفتی کشور

سال	مقدار صادرات محصولات صنعتی* (هزارتن)	میانگین نرخ رشد در دوره (درصد)	کل مقدار صادرات غیرنفتی کشور* (هزارتن)	متوسط سهم در دوره (درصد)
۱۳۵۶	۳۰۳/۱		۸۲۳۰۱/۶	
۱۳۵۷	۲۹۰۴/۹	۸۵۸/۴	۶۹۸۲۹/۶	۴/۲
۱۳۵۸	۲۳۰/۳		۵۱۷۴/۷	
۱۳۵۹	۳۰/۷		۶۳۰۳/۲	
۱۳۶۰	۱۹/۹		۱۵۳/۷	
۱۳۶۱	۱۷/۹		۱۶۲/۴	
۱۳۶۲	۴۹/۵		۲۳۰/۷	
۱۳۶۳	۵۴/۱	-۱۲/۴	۲۶۹	۲۰/۹
۱۳۶۴	۱۴۹/۳		۴۵۸/۶	
۱۳۶۵	۲۲۳/۹		۶۵۴/۴	
۱۳۶۶	۲۹۴/۴		۱۱۳۳/۴	
۱۳۶۷	۵۵۶/۸		۱۲۲۴/۵	
۱۳۶۸	۶۷۰/۱		۱۴۵۵/۲	
۱۳۶۹	۴۰۶/۳		۱۲۴۱/۵	
۱۳۷۰	۱۱۱۴/۶	۳۷/۳	۲۸۶۴/۶	۴۱/۴
۱۳۷۱	۱۲۵۵/۹		۳۴۳۸/۱	
۱۳۷۲	۲۷۲۰/۲		۵۱۳۷/۲	
۱۳۷۳	۳۱۶۲/۲	۱۶/۳	۷۴۵۴/۱	۴۲/۴
۱۳۷۴	۲۶۶۴		۶۹۸۹/۶	
۱۳۷۵	۳۰۶۱/۶		۷۰۴۱/۵	
۱۳۷۶	۳۸۱۲/۶	۳/۷	۸۶۹۰/۳	۳۴/۷
۱۳۷۷	۹۳۲۳/۲		۱۴۴۵۹/۶	
۱۳۷۸	۳۸۰۱/۵		۱۷۵۶۷/۱	
۱۳۷۹	۴۷۹۳/۵		۱۴۲۸۱	
۱۳۸۰	۵۱۵۱/۲		۱۶۲۱۴/۱	
۱۳۸۱	۴۸۳۰/۷	۸/۵	۱۳۳۶۱/۹	۳۳/۹
۱۳۸۲	۵۲۶۸/۶		۱۵۴۶۷/۶	

مأخذ: سالنامه‌های آمار بازرگانی خارجی جمهوری اسلامی ایران

* بدون در نظر گرفتن مقدار صادرات اسلحه و مهمات

[Downloaded from qjerp.ir on 2026-11-01]

جدول شماره ۴. مقدار صادرات محصولات معدنی و کل مقدار صادرات غیرنفتی کشور

سال	مقدار صادرات محصولات معدنی (هزارتن)	میانگین نرخ رشد در دوره (درصد)	کل مقدار صادرات غیرنفتی کشور* (هزارتن)	متوسط سهم در دوره (درصد)
۱۳۵۶	۸۱۷۷۲/۵		۸۲۳۰۱/۶	
۱۳۵۷	۶۶۷۶۳/۹	-۱۸/۳	۶۹۸۲۹/۶	۹۵/۶
۱۳۵۸	۴۷۷۲/۳		۵۱۷۴/۷	
۱۳۵۹	۶۲۳۰/۶		۶۳۰۳/۲	
۱۳۶۰	۸۵/۸		۱۵۳/۷	
۱۳۶۱	۸۲/۳		۱۶۲/۴	
۱۳۶۲	۱۰۶/۳	-۴۱	۲۳۰/۷	۵۲/۹
۱۳۶۳	۱۵۰/۱		۲۶۹	
۱۳۶۴	۱۸۹/۵		۴۵۸/۶	
۱۳۶۵	۱۵۵/۹		۶۵۴/۴	
۱۳۶۶	۴۰۹/۴		۱۱۳۳/۴	
۱۳۶۷	۳۴۳/۳		۱۲۲۴/۵	
۱۳۶۸	۴۹۱/۹		۱۴۵۵/۲	
۱۳۶۹	۴۲۶/۶		۱۲۴۱/۵	
۱۳۷۰	۸۳۳/۴	۳۱/۴	۲۸۶۴/۶	۳۲/۸
۱۳۷۱	۱۳۹۲/۸		۳۴۳۸/۱	
۱۳۷۲	۱۳۴۵/۴		۵۱۳۷/۲	
۱۳۷۳	۳۰۱۰/۱	۱۲۳/۷	۷۴۵۴/۱	۴۰/۴
۱۳۷۴	۳۴۸۷/۷		۶۹۸۹/۶	
۱۳۷۵	۳۰۷۱/۸		۷۰۴۱/۵	
۱۳۷۶	۳۸۹۲	۳۳/۱	۸۶۹۰/۳	۵۴/۹
۱۳۷۷	۹۳۲۳/۲		۱۴۴۵۹/۶	
۱۳۷۸	۱۲۵۸۱		۱۷۵۶۷/۱	
۱۳۷۹	۸۴۲۶/۲		۱۴۲۸۱	
۱۳۸۰	۹۷۳۱/۶	-۸/۶	۱۶۲۱۴/۱	۵۷/۵
۱۳۸۱	۷۲۷۸		۱۳۳۶۱/۹	
۱۳۸۲	۸۷۶۸/۶		۱۵۴۶۷/۶	

مأخذ: سالنامه‌های آمار بازرگانی خارجی جمهوری اسلامی ایران

* بدون در نظر گرفتن مقدار صادرات اسلحه و مهمات

[Downloaded from qjerp.ir on 2026-11-01]

جدول شماره ۵. ارزش واردات محصولات صنعتی و کل واردات کشور

سال	ارزش واردات محصولات صنعتی* (میلیارد ریال)	میانگین نرخ رشد در دوره (درصد)	کل ارزش واردات کشور* (میلیارد ریال)	متوسط سهم در دوره (درصد)
۱۳۵۶	۹۱۲/۷		۱۰۳۴/۱	
۱۳۵۷	۶۴۷/۳	-۲۹/۱	۷۳۲/۲	۸۸/۴
۱۳۵۸	۵۸۲	-۳/۶	۶۸۴/۴	۸۲/۲
۱۳۵۹	۶۶۸/۲		۷۷۶/۸	
۱۳۶۰	۸۸۳/۸		۱۰۸۱/۸	
۱۳۶۱	۸۲۴/۳		۱۰۰۲/۲	
۱۳۶۲	۱۳۴۷/۱		۱۵۸۰/۸	
۱۳۶۳	۱۰۹۶/۶		۱۳۳۲/۳	
۱۳۶۴	۵۵۱/۸		۷۲۰/۷	
۱۳۶۵	۶۰۲/۳		۷۲۰/۴	
۱۳۶۶	۵۲۶/۲		۶۵۸/۸	
۱۳۶۷	۴۵۰/۳		۵۶۷/۹	
۱۳۶۸	۶۹۴/۲	۸۲/۸	۹۲۷/۳	۸۶/۱
۱۳۶۹	۱۰۸۶		۱۲۵۶/۶	
۱۳۷۰	۱۸۵۵/۵		۲۰۲۴/۷	
۱۳۷۱	۱۸۲۶/۶		۲۰۰۹/۴	
۱۳۷۲	۹۱۸۱/۱		۱۰۵۷۴/۴	
۱۳۷۳	۱۴۸۲۸/۹	۶۱/۵	۱۷۹۲۳/۸	۸۲/۷
۱۳۷۴	۱۵۵۶۲/۴	۳/۸	۱۹۶۳۰/۶	۸۰/۴
۱۳۷۵	۱۸۸۶۳		۲۳۹۳۸/۴	
۱۳۷۶	۱۹۳۶۴/۱		۲۴۳۵۳/۸	
۱۳۷۷	۲۰۹۹۴/۴		۲۴۸۹۲/۸	
۱۳۷۸	۱۷۸۳۵/۶		۲۲۲۰۱/۸	
۱۳۷۹	۲۰۵۴۳/۶	۷۸/۹	۲۵۱۷۸/۷	۸۴/۸
۱۳۸۰	۲۵۸۷۲		۳۰۹۳۵	
۱۳۸۱	۱۵۰۷۳۳		۱۷۲۸۹۳/۶	
۱۳۸۲	۱۸۲۶۹۱/۴		۲۱۰۶۵۴/۱	

مأخذ: سالنامه‌های آمار بازرگانی خارجی جمهوری اسلامی ایران

* بدون در نظر گرفتن ارزش صادرات اسلحه و مهمات

[Downloaded from qjerp.ir on 2026-11-01]

جدول شماره ۶. ارزش واردات محصولات معدنی وکل واردات کشور

سال	ارزش واردات محصولات معدنی (میلیارد ریال)	میانگین نرخ رشد در دوره (درصد)	کل ارزش واردات کشور* (میلیارد ریال)	متوسط سهم در دوره (درصد)
۱۳۵۶	۲۰/۵		۱۰۳۴/۱	
۱۳۵۷	۱۱/۷	-۴۲/۹	۷۳۲/۲	۱/۶
۱۳۵۸	۳/۷		۶۸۴/۴	
۱۳۵۹	۱۰/۹		۷۷۶/۸	
۱۳۶۰	۲۱/۴		۱۰۸۱/۸	
۱۳۶۱	۲۱/۵		۱۰۰۲/۲	
۱۳۶۲	۲۳/۲	۸	۱۵۸۰/۸	۲/۷
۱۳۶۳	۳۱/۵		۱۳۳۲/۳	
۱۳۶۴	۲۴/۴		۷۲۰/۷	
۱۳۶۵	۳۲/۳		۷۲۰/۴	
۱۳۶۶	۳۰/۵		۶۵۸/۸	
۱۳۶۷	۲۵/۳		۵۶۷/۹	
۱۳۶۸	۲۹/۴		۹۲۷/۳	
۱۳۶۹	۳۶/۶		۱۲۵۶/۶	
۱۳۷۰	۳۸/۴	۴۸/۶	۲۰۲۴/۷	۲/۴
۱۳۷۱	۴۵/۹		۲۰۰۹/۴	
۱۳۷۲	۱۸۳/۶		۱۰۵۷۴/۴	
۱۳۷۳	۷۹۲/۹	۳۳۱/۹	۱۷۹۲۳/۸	۴/۴
۱۳۷۴	۷۹۶/۳		۱۹۶۳۰/۶	
۱۳۷۵	۸۹۴/۵		۲۳۹۳۸/۴	
۱۳۷۶	۸۱۷/۴	-۵/۵	۲۴۳۵۳/۸	۳/۲
۱۳۷۷	۵۳۰/۷		۲۴۸۹۲/۸	
۱۳۷۸	۵۹۶/۶		۲۲۲۰۱/۸	
۱۳۷۹	۸۴۹/۲		۲۵۱۷۸/۷	
۱۳۸۰	۱۲۱۹/۸	۱۱۲/۸	۳۰۹۳۵	۴/۶
۱۳۸۱	۸۹۲۰/۷		۱۷۲۸۹۳/۶	
۱۳۸۲	۱۲۲۴۰		۲۱۰۶۵۴/۱	

مأخذ: سالنامه‌های آمار بازرگانی خارجی جمهوری اسلامی ایران

* بدون در نظر گرفتن ارزش صادرات اسلحه و مهمات

[Downloaded from qjerp.ir on 2026-11-01]

جدول شماره ۷. مقدار واردات محصولات صنعتی و کل مقدار واردات کشور

سال	مقدار واردات محصولات صنعتی* (هزارتن)	میانگین نرخ رشد در دوره (درصد)	کل مقدار واردات کشور* (هزارتن)	متوسط سهم در دوره (درصد)
۱۳۵۶	۱۰۱۶۷/۶		۱۷۱۳۹/۴	
۱۳۵۷	۷۵۰۸/۲	-۲۶/۲	۱۲۴۳۷/۸	۶۰/۴
۱۳۵۸	۷۴۴۳/۸		۱۰۳۶۹/۶	
۱۳۵۹	۶۲۶۸/۵		۹۷۳۴/۲	
۱۳۶۰	۸۵۲۹/۳		۱۳۹۵۲/۵	
۱۳۶۱	۹۲۵۸/۴		۱۵۰۰۲/۷	
۱۳۶۲	۱۲۵۶۷		۲۰۱۹۶	
۱۳۶۳	۹۰۵۸/۵	-۴/۱	۱۶۱۷۸/۲	۶۳/۷
۱۳۶۴	۹۴۳۳/۴		۱۶۱۱۵/۲	
۱۳۶۵	۶۶۰۴/۳		۱۲۵۴۰/۵	
۱۳۶۶	۵۶۷۵/۶		۱۳۵۳۶	
۱۳۶۷	۴۹۵۴/۴		۱۰۷۴۲/۵	
۱۳۶۸	۷۸۱۷/۶		۱۹۲۴۰/۷	
۱۳۶۹	۱۰۰۷۹/۱		۱۹۲۴۱/۵	
۱۳۷۰	۱۲۷۰۰/۳	۱۲/۱	۲۳۰۴۳/۹	۴۸/۶
۱۳۷۱	۹۸۲۱/۷		۲۱۱۱۳/۵	
۱۳۷۲	۸۷۵۴/۱		۱۸۰۶۹/۴	
۱۳۷۳	۵۰۳۹/۹	-۴۲/۴	۱۶۰۸۳/۱	۳۱/۳
۱۳۷۴	۵۰۱۴/۳		۱۹۸۱۳/۲	
۱۳۷۵	۷۲۸۵		۲۱۰۰۹	
۱۳۷۶	۷۴۶۵	۷/۹	۲۱۸۴۵/۴	۳۳/۶
۱۳۷۷	۶۴۲۰/۸		۱۶۲۹۶/۵	
۱۳۷۸	۷۳۸۳/۵		۲۱۵۴۸/۹	
۱۳۷۹	۱۰۱۷۷/۸		۲۵۹۸۰/۹	
۱۳۸۰	۱۱۷۷۱/۶	۲۲/۶	۲۷۴۶۴	۴۶
۱۳۸۱	۱۲۴۵۷/۳		۲۶۹۲۷	
۱۳۸۲	۱۶۶۹۴/۴		۳۰۱۰۵/۹	

مأخذ: سالنامه‌های آمار بازرگانی خارجی جمهوری اسلامی ایران

* بدون در نظر گرفتن مقدار صادرات اسلحه و مهمات

[Downloaded from qjerp.ir on 2026-11-01]

جدول شماره ۸. مقدار واردات محصولات معدنی و کل مقدار واردات کشور

سال	مقدار واردات محصولات معدنی (هزارتن)	میانگین نرخ رشد در دوره (درصد)	کل مقدار واردات کشور* (هزارتن)	متوسط سهم در دوره (درصد)
۱۳۵۶	۳۳۶۶/۷		۱۷۱۳۹/۴	
۱۳۵۷	۲۳۲۴/۹	-۳۰/۹	۱۲۴۳۷/۸	۱۸/۷
۱۳۵۸	۳۲۵/۸		۱۰۳۶۹/۶	
۱۳۵۹	۶۵۲/۸		۹۷۳۴/۲	
۱۳۶۰	۹۹۰/۷		۱۳۹۵۲/۵	
۱۳۶۱	۱۳۶۹/۴		۱۵۰۰۲/۷	
۱۳۶۲	۱۶۱۵/۸	-۳/۴	۲۰۱۹۶	۲۳/۲
۱۳۶۳	۱۳۹۵/۳		۱۶۱۷۸/۲	
۱۳۶۴	۱۶۰۴/۵		۱۶۱۱۵/۲	
۱۳۶۵	۱۵۶۴/۶		۱۲۵۴۰/۵	
۱۳۶۶	۱۸۹۳/۲		۱۳۵۳۶	
۱۳۶۷	۱۶۴۵/۴		۱۰۷۴۲/۵	
۱۳۶۸	۲۰۶۶/۵		۱۹۲۴۰/۷	
۱۳۶۹	۲۹۵۹/۷		۱۹۲۴۱/۵	
۱۳۷۰	۳۷۴۶/۲	۱۵/۴	۲۳۰۴۳/۹	۱۷/۶
۱۳۷۱	۵۷۴۵		۲۱۱۱۳/۵	
۱۳۷۲	۳۳۶۶/۱		۱۸۰۶۹/۴	
۱۳۷۳	۵۹۷۸/۹	۷۷/۶	۱۶۰۸۳/۱	۳۷/۲
۱۳۷۴	۷۳۱۹/۹		۱۹۸۱۳/۲	
۱۳۷۵	۶۱۷۲/۷		۲۱۰۰۹	
۱۳۷۶	۴۹۳۳/۵	-۷/۵	۲۱۸۴۵/۴	۲۵/۷
۱۳۷۷	۳۴۰۲/۱		۱۶۲۹۶/۵	
۱۳۷۸	۴۰۵۲		۲۱۵۴۸/۹	
۱۳۷۹	۵۰۳۷/۹		۲۵۹۸۰/۹	
۱۳۸۰	۳۸۹۹/۹		۲۷۴۶۴	
۱۳۸۱	۶۸۶۸/۹	۱۳/۳	۲۶۹۲۷	۲۰/۳
۱۳۸۲	۶۶۶۸/۲		۳۰۱۰۵/۹	

مأخذ: سالنامه‌های آمار بازرگانی خارجی جمهوری اسلامی ایران

* بدون در نظر گرفتن مقدار صادرات اسلحه و مهمات

[Downloaded from qjerp.ir on 2026-11-01]

جدول شماره ۹. شاخص LIT و IIT در بخش صنعت و معدن

سال	شاخص LIT در بخش صنعت	میانگین سطح تجارت بین‌المللی دوره	شاخص LIT در بخش معدن	میانگین سطح تجارت بین‌المللی دوره	شاخص IIT در بخش صنعت	میانگین درجه ادغام تجاری دوره	شاخص IIT بخش معدن	میانگین درجه ادغام تجاری دوره
۱۳۵۶	۰/۷۳۹۲		۰/۰۲۹۱		۰/۰۵۷۵		۰/۰۶۲۶	
۱۳۵۷	۰/۶۹۲۲	۰/۶۹۷۲	۱/۰۰۲۵	۱/۰۰۲۵	۰/۰۸۴۵	۰/۰۸۴۵	۰/۱۱۴۲	۰/۱۱۴۲
۱۳۵۸	۰/۷۰۳۶		۰/۷۲۳۲		۰/۱۳۹۲		۰/۱۷۷	
۱۳۵۹	۰/۶۲۹۴		۰/۹۱۶		۰/۱۰۵۱		۰/۳۵۵۱	
۱۳۶۰	۰/۶۰۴۷		۰/۴۲۵۸		۰/۰۴۰۹		۰/۰۶۳۳	
۱۳۶۱	۰/۵۲۰۵		۰/۳۳۶۸		۰/۰۲۹۵		۰/۰۸۰۳	
۱۳۶۲	۰/۶۰۷۱	۰/۴۸۷۶۱	۰/۲۹۵۵	۰/۴۲۸۸	۰/۰۲۱۹	۰/۰۹۶۰۴	۰/۱۱۰۲	۰/۱۷۴۱
۱۳۶۳	۰/۵۲۶۳		۰/۳۶۳۲		۰/۰۳۳۲		۰/۲۱۵۲	
۱۳۶۴	۰/۳۶۸۶		۰/۲۸۸۱		۰/۰۸۳۵		۰/۲۱۸۹	
۱۳۶۵	۰/۳۹۳۶		۰/۳۳۶۹		۰/۱۳۳۷		۰/۱۲۴۶	
۱۳۶۶	۰/۲۹۹۵		۰/۳۲۱۹		۰/۱۸۶۶		۰/۲۰۰۵	
۱۳۶۷	۰/۲۲۲۸		۰/۲۸۱۱		۰/۱۸۶۸		۰/۱۹۶	
۱۳۶۸	۰/۲۵۹۳		۰/۲۵۷۹		۰/۱۱۵۶		۰/۲۰۱۸	
۱۳۶۹	۰/۲۲۴۱		۰/۱۴۹۹		۰/۰۹۸۱		۰/۱۶۷۵	
۱۳۷۰	۰/۲۴۶۲	۰/۲۷۹۹۶	۰/۱۱۲۱	۰/۱۷۸۶۲	۰/۱۳۰۳	۰/۱۰۵۰	۰/۲۷۴۱	۰/۲۰۱۲
۱۳۷۱	۰/۱۹۲۴		۰/۱۰۸۱		۰/۱۴۱۳		۰/۲۷۲۵	
۱۳۷۲	۰/۴۷۷۳		۰/۲۴۵۱		۰/۰۳۹۶		۰/۱۹	
۱۳۷۳	۰/۸۶۶۷	۰/۸۶۶۷	۰/۹۹۷۳	۰/۹۹۷۳	۰/۶۰۰۹	۰/۶۰۰۹	۰/۷۳۳۹	۰/۷۳۳۹
۱۳۷۴	۰/۵۷۸		۰/۸۷۵۸		۰/۴۱۰۹		۰/۷۱	
۱۳۷۵	۰/۴۶۷۸		۰/۶۹۸۲		۰/۹۳۳۳		۰/۶۴۶۶	
۱۳۷۶	۰/۴۰۸۶	۰/۴۲۸۹	۰/۷۵۴۱	۰/۷۰۱۵	۰/۳۲۰۱	۰/۴۴۸۷	۰/۸۲۴۹	۰/۷۰۶۷
۱۳۷۷	۰/۳۸۸۹		۰/۶۰۳۸		۰/۲۴۸۳		۰/۶۸۰۲	
۱۳۷۸	۰/۳۰۱۴		۰/۵۷۵۵		۰/۳۳۱		۰/۶۷۲	
۱۳۷۹	۰/۲۷۱۳		۰/۵۷۱۸		۰/۳۵۳۷		۰/۹۲۸۵	
۱۳۸۰	۰/۲۷۶	۰/۵۱۶۳	۰/۵۴۰۷	۰/۰۵۴۵	۰/۲۹۸۲	۰/۲۹۹۳	۰/۹۵۱۳	۰/۸۳۸۶
۱۳۸۱	۰/۷۵۱۹		۰/۳۸۱۳		۰/۲۶۹۶		۰/۷۰۵۹	
۱۳۸۲	۰/۷۶۶		۰/۷۲۴۲		۰/۲۷۵۸		۰/۷۶۸۷	

مأخذ: محاسبه شده بر اساس سالنامه‌های آمار بازرگانی خارجی جمهوری اسلامی ایران و حسابهای ملی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و مرکز آمار ایران

[Downloaded from qjerp.ir on 2026-11-01]

منابع

بهکیش، محمد مهدی (۱۳۸۱)، *اقتصاد ایران در بستر جهانی‌شدن*، تهران، نشر نی.

پیرایه، مریم (۱۳۸۳)، "بررسی آثار جهانی‌شدن بر تقاضای واردات شکر ایران (۱۳۸۰-۱۳۴۰)"،تهران، *فصلنامه پژوهشها و سیاستهای اقتصادی*، سال دوازدهم، شماره ۳۲.

جانسون، هولمز و پاتریک (۱۳۷۹)، *شاخص اقتصادی سال ۱۹۹۹*، مترجم: محمد ابراهیم امین، تهران، *مجله برنامه و بودجه*، شماره ۴۸.

صامتی، مجید، سیدعبدالمجید جلایی و زین‌العابدین صادقی (۱۳۸۳)، "آثار جهانی شدن بر الگوی تقاضای واردات ایران (۱۳۸۱-۱۳۳۸)"، تهران، *فصلنامه علمی-پژوهشی*، سال چهارم. شماره‌های ۱۱ و ۱۲.

گمرک جمهوری اسلامی ایران، "سالنامه آمار بازرگانی خارجی جمهوری اسلامی ایران (صادرات و واردات) سالهای مختلف"، تهران، دفتر آمار و خدمات ماشینی معاونت طرح و برنامه.

ناجی میدانی، علی‌اکبر (۱۳۸۲)، "شاخصهای جهانی‌شدن اقتصاد و موقعیت ایران"، تهران، *پژوهشنامه بازرگانی*، شماره ۲۹.

نوری، کیومرث و اکبر کمیجانی، (۱۳۷۹)، "جهانی شدن اقتصاد و اثرات آن بر کشاورزی ایران (مطالعه موردی گندم، برنج، پسته و خرما)"، تهران، *مجله علمی پژوهشی اقتصاد و مدیریت*، شماره ۴۶.

[Downloaded from qjerp.ir on 2026-11-01]